

GLAS ŽRTVE

Priručnik za inkluzivno dokumentovanje i
memorijalizaciju prisilnog izmeštanja sa
fokusom na žrtve

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

O MEĐUNARODNOJ KOALICIJI MESTA SAVESTI (ICSC)

Međunarodna koalicija mesta savesti (International Coalition of Sites of Conscience—ICSC) je globalna mreža muzeja, istorijskih lokaliteta, arhiva i inicijativa za pamćenje čija se posvećenost izgradnji pravednije i mirnije budućnosti ogleda u tome što podstiče zajednice da ne zaborave borbu za ljudska prava i da se uhvate u koštac sa modernim posledicama te borbe. Osnovana 1999. godine, ICSC sada uključuje više od 370 članica u 80 zemalja. ICSC podržava svoje članice kroz subvencije, umrežavanje i obuku.

International Coalition of
SITES of CONSCIENCE

www.sitesofconscience.org.

Naslovna fotografija: “Narodni muzej istorije Tajvana”
National Museum of Taiwan History (NMTH), Taiwan

O GLOBALNOJ INICIJATIVI ZA PRAVDU, ISTINU I POMIRENJE

Širom sveta, u zemljama u kojima nasleđe grubog kršenja ljudskih prava baca senku na tranziciju sa represivnih režima na parcipativni i demokratski oblik vladavine, preko je potrebna pravda, istina i pomirenje. Ipak, postojeći tranzicioni modeli pravde često zanemaruju vitalne glasove lokalnih i marginalizovanih zajednica, koji su od suštinskog značaja za obezbeđivanje mirne i održive budućnosti. Globalna inicijativa za pravdu, istinu i pomirenje (GIJTR) predvođena Međunarodnom koalicijom mesta savesti (ICSC), želi da premosti ovaj jaz sarađujući sa lokalnom populacijom, civilnim društvom i vladom i nudeći kolaborativne pristupe tranzicionoj pravdi koji su usredsređeni na same žrtve.

O AVGANISTANSKOJ ORGANIZACIJI ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATIJU (AHRDO)

Avganistanska organizacija za ljudska prava i demokratiju (AHRDO) je nezavisna, nevladina i neprofitna organizacija posvećena promovisanju ljudskih prava, demokratije i pravde u Avganistanu kroz ispitivanje i dokumentovanje najtežih zločina. Zalaže se za pravdu usredsređenu na žrtve kroz mehanizme međunarodnog pravosuđa, kreiranje kulturnih i umetničkih inicijativa koje neguju mirne međudruštvene odnose i dijalog i razvijaju javnu svest i sećanje na milione ratnih žrtava što predstavlja protivotrov za duboko usađenu kulturu nekažnjivosti i ukorenjen etos rata i nasilja u zemlji.

O OVOM PRIRUČNIKU

Pokrenut u martu 2024. godine, *Glas žrtve: Priručnik za inkluzivno dokumentovanje i memorijalizaciju prisilnog izmeštanja sa fokusom na žrtve* obezbeđuje smernice za usvajanje inkluzivnog pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve i koji osnažuje prisilno izmeštene pojedince da oblikuju svoju priču i osiguraju svoje smisljeno i pravično učešće u procesu donošenja odluka.

Ovaj priručnik se zasniva na osnažujućoj virtualnoj radionici *Glas žrtve: Inkluzivno dokumentovanje i memorijalizacija prisilnog izmeštanja sa fokusom na žrtve* u realizaciji ICSC-a i AHRDO-a koja je održana između 12. i 14. septembra 2023. U organizaciji ISCS osoblja i grupe stručnjaka iz Gambije, Mjanmara, Južne Afrike i Sirije, radionica se nadovezala kako na ICSC-ov rad na dokumentovanju i memorijalizaciji pod nazivom **Globalna inicijativa za istinu i pomirenje tako i na jedinstvenu Metodologiju ispravljanja zapisa koalicije**. Ovaj priručnik se takođe nadovezuje na iskustva i učenja osam organizacija kojima su dodeljene podsubvencije za sprovođenje inkluzivnih projekata dokumentovanja i memorijalizacije sa fokusom na žrtve sa prisilno izmeštenim ljudima u okviru projekta **Avganistan: Unapređenje prava usvajanjem inkluzivnog pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji sa fokusom na žrtve**, desetomesečnog partnerstva između ICSC-a i AHRDO-a sa ciljem unapređenja prava žrtava u slučajevima kršenja ljudskih prava i prisilnog izmeštanje kako u Avganistanu tako i globalno.

REČ ZAHVALNOSTI

ICSC zahvaljuje organizacijama koje su podelile znanje stečeno u projektima inkluzivnog dokumentovanja i memorijalizacije sa fokusom na žrtve koji su sprovedeni sa prisilno izmeštenim ljudima, uključujući sledeće:

- **Avganistanka organizacija za forenzičku nauku (AFSO)**—Kanada
- **Avganistanska LGBT organizacija (ALO)**—Češka Republika
- **Udruženje za solidarnost sa avganistanskim izbeglicama (ARSA)**—Turska
- **InfoPark**—Srbija
- **Inicijativa globalnog društva za mir i demokratiju (GLOSIPAD)**—Uganda
- **Mujer Diaspora**—Španija i Engleska
- **Nacionalni muzej tajvanske istorije (NMTH)**—Tajvan
- **Rohindžanska mreža za ljudska prava (RHRN)**—Kanada i Bangladeš

SADRŽAJ

Predgovor	5
Uvod	11
Pristup dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve.....	12
Definisanje pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve	12
Primeri pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji su usredsređeni na žrtve.....	14
Usvajanje pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve kod prisilno izmeštenih ljudi	17
Pratite etička načela	17
Usvajajte emotivan i netraumatizujuć pristup.....	21
Trauma, rattraumatizacija i prisilno izmešteni ljudi.....	21
Pristup koji uvažava traumu (Trauma-Informed Approach—TIA).....	22
Prilagodite se potrebama i izgradite poverenje i osećaj kontrole.....	26
Inkluzivna, osnažujuća i participativna praksa	31
Definisanje inkluzivne, osnažujuće i participativne prakse.....	31
Primeri inkluzivnih, osnažujućih i participativnih praksi.....	33
Usvajanje inkluzivnih, osnažujućih i participativnih praksi sa prisilno izmeštenim ljudima	35
Postarajte se da su marginalizovani glasovi među prisilno izmeštenim ljudima uključeni	35
Usvajajte osnažujuće metode pričanja priče	38
Kreirajte kolaborativne procese odlučivanja i stvaranja	41
Zaključak	44
Reference.....	45

PREDGOVOR

Društva koja su dugo uronjena u oružane sukobe i nasilje često se suočavaju sa raspadom društvenog poretka i struktura i zapadaju u beskrajni ciklus nasilja i trvenja. Kako prekinuti i pobeći iz ovog zlokobnog ciklusa je univerzalno pitanje na koje nije lako odgovoriti. Rešenje zahteva redefinisane i rekonstrukciju razbijenih društvenih struktura što predstavlja složen i zahtevan zadatak. Ponovno uspostavljanje starog poretka je često neefikasno, a postizanje trajnog mira zahteva uspostavljanje novog društvenog poretka u kom se svi segmenti društva, a posebno žrtve, osećaju kao voljni učesnici i vlasnici pravednog i ravnopravnog građanskog položaja.

Pitanje društvenog učešća i ravnopravnosti ima ogroman značaj za žrtve. Žrtvama, stoga, baš to predstavlja kriterijum za ocenu svakog političkog i društvenog programa koji utiče na kolektivnu sudbinu društva. Programi i procesi koji ne dostave jasan i zadovoljavajući odgovor na pitanje uključenosti žrtava suštinski su unapred osuđeni na propast.

Patnje i stradanja žrtava predstavljaju za društvo ranu koja nikad ne zarasta. Postizanje trajnog mira deluje nedostižno dok ova rana ne zaraste. Jasno je da su mnogi gubici i patnje izazvani ratom i nasiljem nepopravljivi. Izgubljeni životi i propuštene prilike i sredstva su nenadoknadivi. Suštinska pitanja kojima se moramo pozabaviti na nivou društva jesu: kako se rane preživeli i žrtava i gnušanje javnosti izazvano nasiljem i zločinima mogu izlečiti i kako društvo može izaći iz kruga nasilja i nestabilnosti i preći u stanje mira i međusobnog prihvatanja?

Negovanje društvene solidarnosti i javna podrška žrtvama, s jedne strane, i osuda zločina i nasilja u javnom prostoru, s druge strane, neophodni su kako bi se okončalo nasilje i sprečilo ponavljanje nasilnih incidenata i kako bi se društvo okrenulo od tragične prošlosti ka mirnom suživotu. Na jednom kraju ovog spektra nalazi se odgovornost za krvavu prošlost, a na drugom kreiranje nove, mirne budućnosti. Postavljanje žrtava u centar može proizvesti solidarnost i stvoriti društveni konsenzus koji olakšava tešku tranziciju. Na ovo mislimo kada kažemo „pristup usredsređen na žrtve“.

Kako se pristup usredsređen na žrtve upotrebljava? Gorepomenuta dihtomija objašnjava dva glavna aspekta pristupa usredsređenog na žrtvu: pristup usredsređen na žrtvu prilikom suočavanja sa nasiljem i zločinima i pristup usredsređen na žrtvu prilikom izgradnje mira i novih društvenih struktura. Da bismo se pozabavili ovim aspektima, četiri fundamentalna cilja moraju biti postignuta:

- Žrtvama mora biti data prilika da govore o nasilnim događajima iskreno i društvo im se mora ozbiljno posvetiti i slušati,
- Društvo mora uvažiti patnju žrtava i izraziti osudu nasilja i zločina,
- Zahtevi i želje žrtava moraju biti stavljeni na prvo mesto prilikom rešavanja pitanju u vezi sa zločinom, osnažujući žrtve da preuzmu odlučujuću ulogu u ovom procesu, i
- Žrtve moraju biti aktivno uključene u programe izgradnje mira i uspostavljanja novog ravnopravnijeg i pravednijeg sistema.

Postizanje ovih ciljeva uključuje planiranje i usvajanje sveobuhvatnog programa sa različitim, višedimenzionalnim i simultanim operacijama. Inicijative za dokumentovanje i izlječenje žrtava predstavljaju fundamentalnu početnu tačku ovog programa, pošto mnogi naknadni postupci zavise od dokumentovanja. Na primer, ispitivanje zločina i utvrđivanje počinioca zavisi od posedovanja primereno dokumentovanih dokaza.

Cilj ovog priručnika je da objasni inicijative za dokumentovanje i memorijalizaciju, sa naglaskom na pristup usredsređen na žrtve i da predstavi ključne postupke sa njihovom metodologijom.

Pristup usredsređen na žrtve u aktivnostima Avganistanske organizacije za ljudska prava i demokratiju(AHRDO):

Žrtve su u središtu mnogih aktivnosti Avganistanske organizacije za ljudska prava i demokratiju, a programi u vezi sa pravdom i izgradnjom mira sprovedeni su uz korišćenje pristupa usredsređenog na žrtve. Dokumentovanje i potraga za istinom, lečenje žrtava, komemoracija i borba protiv zaborava, organizovanje i osnaživanje žrtava, zalaganje za ispunjenje njihovih molbi i zahteva, i naponi za izgradnju mira su programi koji su sprovedeni. Neke od ovih aktivnosti su se posebno fokusirale na osetljive grupe uključujući ranjenike, žene, decu, manjine i raseljene.

Aktivnosti AHRDO-a su kategorizovane u sledeće grupe:

Prikupljanje priča žrtava: U okviru ove aktivnosti, AHRDO sproveo je hiljade razgovora sa žrtvama i njihovim porodicama i sakupio i organizovao izveštaje iz prve ruke o nasilnim događajima, ispričane rečima žrtava. Takođe su zabeleženi neki ozbiljni zločini i sprovedeni su razgovori sa desetinama žrtava ovakvih događaja. Ove priče se postepeno objavljuju. Do danas, objavljeno je 128 priča koje čine četiri toma, a još nekoliko drugih je spremno za objavljivanje. Dokumentovanje, komemoracija i borba protiv otupelosti na zločine su primarni ciljevi prilikom prikupljanja ovih izveštaja. U širem smislu, narativi služe kao primarni i ključni izvori za pisanje istorije konflikta u Avganistanu.

“Organizacija za ljudska i demokratija prava Avganistana” Afghanistan Human Rights and Democracy Organization (AHRDO), Afghanistan

“Organizacija za ljudska i demokratija prava Avganistana” Afghanistan Human Rights and Democracy Organization (AHRDO), Afghanistan

Saslušanje žrtava: Iako održano u ograničenom broju slučajeva, AHRDO je omogućio da se, po prvi put u Avganistanu, izveštaji o nasilnim događajima čuju iz usta žrtava. Od 2019. do 2021. godine, AHRDO je sproveo 25 javnih saslušanja.

Izložbe Kutije uspomena: Izložbe Kutije uspomena su prvi put održane 2012. godine pod nazivom „Kutije uspomena: Nastojanje da se spreči katastrofa“ u saradnji sa porodicama žrtava u nekoliko provincija u Avganistanu. Slike, predmeti i lična dokumenta žrtava sabirani su u posebne „kutije uspomena“ sa kratkim opisom života i smrti pojedinca i zatim javno prikazivani. Svaka izložba se održavala sa novim žrtvama i ove kutije i predmeti iz kutija su zatim prebačeni u posebnu AHRDO arhivu. Tokom narednih godina, pripremljeno je više od hiljadu kutija što je kulminiralo osnivanjem Muzeja žrtava 2019. godine.

Obrazovne i savetodavne sesije: Ove sesije se sprovode u cilju informisanja, ujedinjavanja i osnaživanja žrtava da artikulišu svoje zahteve i založe se za svoja prava. Pripremljeni su obrazovni priručnici sa raznim temama u vezi sa pravima žrtava i njihovim zahtevima, uključujući mehanizme i kanale za pristupanje rešavanju međunarodnih zločina, principe i osnove međunarodnog humanitarnog prava, prelazne pravosudne mehanizme i učešće žrtava u procesima izgradnje mira. Nakon toga, organizovano je na desetine obrazovnih programa i savetodavnih radionica za porodice žrtava u raznim avganistanskim provincijama. Uloga društvenih grupa, posebno žrtava, u društvima na prelazu iz nasilja u pravedan i trajni mir predstavljala je fokalnu tačku ovih programa. Posebna savetovanja koja su imala za cilj suočavanje sa traumom i postkonfliktnim psihološkim povreda porodica žrtava takođe su bila deo ovih sesija. Pored toga, AHRDO je organizovao veliki broj konferencija i seminara na ovu temu.

Organizovanje žrtava radi zastupanja: Početna faza ovog programa pokrenuta je 2012. godine stvaranjem „Lokalne džirge žrtava“ i „Lokalnog saveta žrtava“ u Kabulu i u nekoliko drugih gradova u Avganistanu. Ova inicijativa se tokom narednih godina nastavila formiranjem mreža žrtava na nivou provincija i oblasti. Preko ovih mreža, žrtve su podsticane da potraže svoja prava i nametnu svoje zahteve na nivou provincije i oblasti ohrabrujući druge žrtve da se priključe. Lokalne mreže su naknadno uspostavile saradnju sa ciljem proširenja napora za pravnu zaštitu na nacionalnom nivou.

AHRDO je doprineo kulminaciji ovih napora sazivanjem Nacionalne konvencije žrtava 10. decembra 2020. godine, koja se poklopila sa Međunarodnim danom ljudskih prava i Avganistanskim nacionalnim danom žrtava i označila formiranje prve Nacionalne nedelje žrtava. Ova mreža je zatim sprovedla brojne obrazovne sesije i koordinisala sastanke na lokalnom nivou. Dodatno, je organizovala skupove i protestne marševe koji su se zalagali za prava žrtava u više provincija, uz podršku AHRDO-a.

Tematska istraživanja: Sprovođenje tematskih istraživanja o nasilnim incidentima i međunarodnim zločinima u Avganistanu je još jedan segment aktivnosti AHRDO organizacije. Ovi istraživački poduhvati stavljaju poseban naglasak na žrtve ovih događaja, primarno prikupljajući podatke kroz brojne razgovore i diskusije sa žrtvama.

Umetnički pristup: Integracija umetničkih alata i metoda ostala je neodvojivi deo inicijativa organizacije AHRDO. Participativno pozorište, koje se posebno fokusira na Teatar potlačenih, je jedna od metoda koju AHRDO koristi u svojim programima koji uključuju žrtve. Ove pozorišne produkcije se zasnivaju na dokumentovanim pričama žrtava, koje se izvode sa učešćem žrtava, i koje organizuje i režira umetnički tim AHRDO-a. AHRDO je organizovao festivale za pripovedanja, poeziju i slikanje, producirao dokumentarce i kreirao video i audio-klipove usredsređene na teme povezane sa žrtvama ili u saradnji sa njima, što čini još jednu dimenziju umetničkih programa organizacije AHRDO.

AHRDO preduzima ove aktivnosti fokusirajući se na budućnost i želeći da postigne pravdu i održivi mir. AHRDO čvrsto veruje da je uspeh programa za izgradnju mira u društvu rastrzanom ratnim sukobima značajno ograničeno bez učešća žrtava. Posebno u zemljama kao što je Avganistan koje su dugi niz godina u vrtlogu sukoba i nasilja i u kojima žrtve predstavljaju značajan deo populacije, „mir usredsređen na žrtve“ omogućava zatvaranje društvenog jaza koji potpiruje sukobe i nasilje.

Husain Saramad, Istraživač, Avganistanska organizacija za ljudska prava i demokratiju (AHRDO)

UVOD

Prisilno izmeštanje je u porastu širom sveta. Prema statističkim podacima objavljenim od strane UN Agencije za izbeglice (UNHCR), više od 100 miliona ljudi je do kraja 2022. godine prisilno izmešteno kao posledica rata, nasilja, kršenja ljudskih prava ili političkog, etničkog, rodnog ili verskog progona.

Ovo je 100 miliona nevidljivih i često dehumanizovanih i pogrešno predstavljenih priča koje prožimaju medije, političke agende i druge oblike javnog diskursa u mnogim tranzitnim zemljama i zemljama domaćinima, što dovodi do društvenih tenzija i nasilja protiv prisilno izmeštenih osoba.

Dokumentovanje i memorijalizacija iskustava prisilnog izmeštanja, sa usvajanjem pristupa koji pojačava i usredsređuje se na glasove prisilno izmeštenih ljudi i neguje njihov osećaj kontrole, od suštinskog je značaja za promenu društvene percepcije i strategije o prisilnom izmeštanju. Takođe je bitno za ispunjenje višeslojnih potreba žrtava, uključujući pravo na istinu, pravdu i odgovornost.

Od maja 2023. do marta 2024. godine, **Međunarodna koalicija mesta savesti (ICSC)** se, preko svoje **Globalne Inicijative za pravdu, istinu i pomirenje (GIJTR)**, udružila sa Avganistanskom organizacijom za ljudska prava i demokratiju (AHRDO) kako bi podržala **20 organizacija koje su radile sa prisilno izmeštenim osobama u Avganistanu, Bangladešu, Kanadi, Češkoj Republici, Engleskoj, Nemačkoj, Gvatemali, Srbiji, Španiji, Tajvanu, Tunisu, Turskoj i Ugandi** u njihovim naporima da unaprede prava žrtava kršenja ljudskih prava i prisilno izmeštenih populacija usvajanjem inkluzivnog pristupa dokumentaciji i memorijalizaciji sa fokusom na žrtve.

PRISTUP DOKUMENTOVANJU I MEMORIJALIZACIJI KOJI JE USREDSREĐEN NA ŽRTVE

Definisanje pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve

Pristup dokumentovanju koji je usredsređen na žrtve

Dokumentovanje predstavlja ispitivanje, istraživanje i dokumentovanje događaja u cilju izgradnje istorijskog narativa. Može se koristiti da se dokumentuje i ustanovi istina, zahteva odgovornosti i pravda, podigne svest i spreči zaborav.

Dokumentovanje usredsređeno na žrtve predstavlja pristup prilikom prikupljanja svedočanstava i čuvanja informacija u vezi sa kršenjem ljudskih prava koje stavlja prava, želje, potrebe, bezbednost, dostojanstvo i dobrobit žrtava ili preživelih u centar tokom čitavog postupka dokumentovanja. Ovaj pristup uvažava osetljivu prirodu informacija koje se prikupljaju i potencijalni uticaj na pojedince koji su umešani. Naglašava saradnju, stara se da žrtve ostanu vlasnici svoje priče i poštuje njihovu autonomiju.

Pristup memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve

Memorijalizacija se odnosi na postupak kroz koji se sećanja čuvaju i prenose. To je način da se oda počast žrtvama i preživelim i da se njihovo iskustvo uvaži i zapamti i stoga je važan korak u procesu izlečenja žrtava i preživelih. Memorijalizacija igra značajnu ulogu u suprotstavljanju štetnim narativima i podizanju svesti o

marginalizovanim grupama, dok istovremeno služi kao snažan alat za samozaštitu i negovanje prava žrtava i preživelih. Memorijalizacija se može podsticati kroz razne oblike, od komemorativnih svečanosti i umetničkih izraza do spomenika, muzeja i putujućih izložbi.

Memorijalizacija koja je usredsređena na žrtve je pristup koji čuva sećanja na određeni sukob ili istorijski događaj u čijem se centru nalaze iskustva, perspektive i dostojanstvo žrtava i preživelih. Ovaj pristup prepoznaje jedinstvene priče, stručnost i perspektive osoba koje su pogođene, i nastoji da žrtvama da glas i obezbedi da se njihova sećanja očuvaju na inkluzivan i holistički način. Često uključuje angažovanje preživelih, porodica i pogođenih zajednica kako bi se oblikovao proces memorijalizacije, dozvoljavajući da njihovo iskustvo utiče ili čak oblikuje narativ i prikaz događaja.

Zašto je značajno usvajanje pristupa koji je usredsređen na žrtve?

Usvajanje pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji je usredsređen na žrtve je važno iz sledećih razloga:

- Izbegava se izlaganje preživelih i žrtava nepotrebnom riziku, uključujući rizik od ponavljanja traume i ponovne viktimizacije ili od neke vrste povećanja ranjivosti,
- Ponovo se uspostavlja osećaj sigurnosti, moći i pripadanja,
- Osigurava da se glasovi žrtava i preživelih i njihove višeslojne potrebe i brige čuju i direktno utiču na postupke i oblikovanje politike.
- Neguje saosećanje i kreira novo razumevanje u zajednicama domaćina i društvima sa složenim problemima; i
- Suprotstavlja se dezinformacijama i štetnom javnom diskursu koji vodi u diskriminaciju, mržnju i nasilje.

Primeri pristupa dokumentovanju i memorijalizaciji koji su usredsređeni na žrtve

Afrička mreža protiv vansudskih pogubljenja i prisilnih nestanaka—ANEKED (Gambija)

Afrička mreža protiv vansudskih pogubljenja i prisilnih nestanaka (ANEKED) je organizacija civilnog društva predvođena afričkim aktivistkinjama za ljudska prava. Organizacija beleži prisilne nestanke i masovna pogubljenja i zalaže se za pravdu za žrtve i njihove porodice. Tokom 2021. godine, ANEKED je pokrenuo projekat „Dužnost sećanja“ u spomen žrtvama diktature predsednika Jahja Džame s ciljem da se ove žrtve učine vidljivim gambijskom društvu. U okviru ovog projekta, ANEKED je prikupljao svedočanstva, portrete i predmete koji su pripadali žrtvama, a koje su obezbedile njihove porodice. U kontekstu u kom u 99% slučajeva porodice nikad nisu dobile posmrtnu ostatku svojim najmilijih, ovi lični predmeti su moćno sredstvo za naglašavanje ljudskosti nestalih i ubijenih. Tokom čitavog projekta, ANEKED je prvenstveno nastojao da izbegne ponovnu traumatizaciju žrtava. S ovim ciljem na umu, ANEKED je uložio vreme kako bi se izgradilo poverenje kod žrtava, diskutovalo o viziji projekta i razumele potrebe i očekivanja žrtava, kao i da bi se žrtve uverile da u svakom trenutku mogu reći ne.

Arhiva Njenih priča (Šri Lanka)

Arhiva Njenih priča (Herstories Archive) je autoetnografski projekat koji je prikupio 285 ličnih priča majki sa severa, juga i istoka Šri Lanke u periodu između 2012. i 2013. godine. Ispričane vlastitim rečima ovih žena, priče bacaju svetlo na porodične istorije, iskustva rata i mira i nade za budućnost. Projekat se zasniva na ideji da su i u ratu i u miru, ženske priče o otporu, hrabrosti i nadi marginalizovane ili izostavljene iz istorije. Njene priče pokušavaju da premoste ovaj jaz prikupljanjem narativa majki na licu mesta. Kako bi stupio u kontakt sa seoskim ženama, tim je kontaktirao lokalne organizacije aktivne na polju razvoja

“Afrička mreža protiv vansudskih ubistava i prisilnih nestanaka” African Network Against Extrajudicial Killings and Enforced Disappearances (ANEKED), The Gambia

žena i organizovao je seriju sastanaka sa ženama na nivou zajednice. Naknadno je tim posetio svaku ženu u njenom domu gde je koristeći video zapise, fotografije i druge vizuelne medije u obliku stabla života, vremenskih linija koje čuvaju uspomene i rukom pisanih pisama zabeležena priča svake od njih. Tokom ovog procesa, kad god je bilo moguće, tim je povezivao žene i njihove porodice sa drugim organizacijama koje se bave socioekonomskim razvojem i psihosocijalnim radom i privatnim donorima radi podrške. Originalni materijali su pohranjeni u vidu stalne postavke Nacionalnog arhiva Šri Lanke kao dokaz ženske snaga. Postavljena izložba od 70 priča proputovala je različite regione Šri Lanke i mnoge strane zemlje—i na svakoj lokaciji tim je ohrabrivao povezivanje sa materijalom kroz dijalog i diskusiju.

AKCIJA za nestale (ACT) (Liban)

Misija organizacije **AKCIJA za nestale** (ACT) jeste da dokumentuje sudbine ljudi koji su nestali u Libanu u oružanim sukobima počev od 1975. godine i da pojača glasove njihovih porodica koji su učtkani državnom politikom amnezije. Kroz svoj rad, ACT je razumeo da uporno ponavljanje priče novinarima i organizacijama za zaštitu ljudskih prava može biti izuzetno traumatično za porodice nestalih. Kako bi se izašlo na kraj sa ovim rizikom, 2016. godine, ACT je odlučio da pokrene projekat memorijalizacije koji će osnažiti osećaj kontrole i moći kod rođaka nestalih. ACT je organizovao nekoliko sastanaka sa rođacima nestalih ljudi kako bi se predstavile inicijative za memorijalizaciju i prodiskutovalo o njihovim očekivanjima i potrebama. Ovi razgovori su doveli do pokretanja „Porodica sa praznom stolicom“, projekta koji je nastao u saradnji sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta u kom su stotine rođaka nestalih kolektivno dizajnirali i ofarbali stolicu koja predstavlja karakter voljenih članova porodice i uspomene koje rođaci čuvaju. Ovaj projekat je zbližio porodice iz različitih sredina, naglašavajući zajedničku borbu da se sazna sudbina voljenih koji su nestali.

USVAJANJE PRISTUPA DOKUMENTOVANJU I MEMORIJALIZACIJI KOJI JE USREDSREĐEN NA ŽRTVE KOD PRISILNO IZMEŠTENIH LJUDI

Prisilno izmešteni ljudi ostaju među najranjivijim članovima društva. Većina je pretrpela nasilje u svojim zemljama i bori se sa siromaštvom, nedostatkom psihosocijalne potpore, nasiljem i marginalizacijom kako u zemljama tranzita tako i zajednicama zemlje koja ih prima.

Dokumentovanje i memorijalizacija iskustava prisilno izmeštenih ljudi zahteva razmatranje određenih etičkih principa koji dozvoljavaju uspostavljanje poverenja, uvažavanja i etičke predanosti ljudima koji su deo procesa dokumentacije i memorijalizacije, usvajanje emotivnog i netraumatičnog pristupa i efektivno prilagođavanje njihovim potrebama kako bi se odnegovao osećaj kontrole.

Pratite etička načela

Ovi etički principi pomažu da se izgradi poverenje, poštovanje i osećaj sigurnosti kod ljudi koji su uključeni u procese dokumentovanja i memorijalizacije—kako kod ispitanika tako i kod ispitivača. Od suštinskog značaja je da svi u timu uvek stavljaju ove principe na prvo mesto.

1. Budite jasni i transparentni kada je reč o ciljevima

Dokumentovanje i memorijalizacija mogu imati mnoge svrhe (odgovornost, potraga za istinom, izlječenje, osećaj kontrole, osvešćivanje i pomirenje). Dok se neke od funkcija mogu preklapati, važno je postaviti jasne ciljeve od samog početka kako bi se izbegla prevelika obećanja (npr. prevelika obećanja u pogledu zadovoljenja pravde) i kontrolisala očekivanja žrtava i preživelih. Od suštinskog je značaja izdvojiti vreme da se objasni šta se može učiniti, šta se ne može učiniti, šta je neizvesno i kako će se njihove priče koristiti.

Posedovanje jasnih ciljeva takođe omogućava pojedincu da usvoji adekvatnu metodologiju, ustanovi kako se priče prikupljaju, arhiviraju i kako im se pristupa i da donesi odluke tokom procesa kojim se maksimizira efektivnost u spomenute svrhe.

Različiti ciljevi prikupljanja svedočanstava

U skladu sa svojom misijom, neke organizacije civilnog društva fokusiraju svoje napore na polju dokumentovanja i arhiviranja na samo jedan, dok druge organizacije fokus imaju na više ciljeva.

Odgovornost: Mnoge prisilno izmeštene osobe su žrtve kršenja ljudskih prava i njihova svedočenja mogu služiti za sprovođenje pravde i utvrđivanje odgovornosti. Inicijative koje za cilj imaju obezbeđivanje informacija za pravni postupak svakako će dati prioritet samom događaju i dokaznim elementima, a pored toga će voditi računa o protokolu prilikom sticanja dokaza i pokušati da ustanove činjenice, mesta, datume, učesnike, kriminalne obrasce, itd. Sudovi generalno imaju specifične standarde i metode prilikom prikupljanja dokaza i većina organizacija civilnog društva ne ispunjava ove kriterijume, ali mogu obezbediti važne i pouzdane informacije na kojima se grade registri žrtava i kazneni postupci.

Traganje za istinom: Prikupljanje svedočanstava može pomoći da se razjasni istina o događajima koji predstavljaju zločine protiv ljudskih prava tako što će utvrditi ko je odgovoran za počinjena dela, okolnosti u kojima su ta dela počinjena, identitet žrtava i moguće uzroke ovih događaja. To doprinosi kreiranju istorijskog zapisa proteklih kršenja ljudskih prava i igra značajnu ulogu u uvažavanju iskustava osoba koje su bile žrtve ili su preživele ovakva zlodela.

Fokus je na prikupljanju biografskih podataka žrtava i preživelih, odnosima unutar zajednice i perspektivi u istorijskom kontekstu događaja.

Isceljenje: Obezbeđivanje prostora u kom pojedinci mogu podeliti svoju priču doprinosi dugoročnom izlječenju. Osećaj da njena zajednica i društvo uopšte, čuju i uvažavaju patnju žrtve, osnažuje pojedince da ponovo izgrade svoje živote i rehabilituje ih i vraća u društvo. Ovo zahteva usvajanje emotivnog i netraumatizirajućeg pristupa i osnažujućeg načina pripovedanje.

Osvešćivanje i preuzimanje kontrole: Prikupljanje svedočanstava je od suštinskog značaja za bolje razumevanja iskustava i višeslojnih potreba pojedinaca i osigurava prilagođenost i efikasnost javne politike i potpore. Lične priče takođe doprinose stvaranju saosećanja, upoznavanju javnosti sa nedelima iz prošlosti i, u slučaju prisilno izmeštenih lica, boljem prihvatanju od strane zajednica-domaćina. Kroz programe obrazovanja, ove inicijative takođe mogu promovisati kulturne obrasce koji poštuju ljudska prava i sprečavaju buduće cikluse nasilja.

Pomirenje: Inicijative u svetu pripovedanja koje spajaju sukobljene grupe mogu doprineti obnovi odnosa između prethodno podeljenih zajednica. Mogu stvoriti zajednički osnov i šire prihvatanje istorijskog prikaza prošlosti i doprineti obnavljanju odnosa između različitih grupa žrtava (preživelih) i između žrtve (preživelog) i njegove zajednice.

2. Ne naštetite

Najznačajniji princip prilikom sprovođenja napora na dokumentovanju i memorijalizaciji jeste da se obezbedi da učesnici ne budu povređeni tokom ovog procesa tako što će biti izloženi nepotrebnom riziku od ponovne viktimizacije ili od bilo kakvog povećanja ranjivosti.

Procena rizika

Kako bi se obezbedila sigurnost učesnika, od vitalnog je značaja da se identifikuju rizici na koje se može naići i da se ti rizici neprestano procenjuju. Razmislimo o potencijalnim unutrašnjim i spoljašnjim rizicima:

- Ranjivost i nesigurnost zajednica (učesnika) (Koje su opasnosti i pretnje? Koje traume žrtve i preživeli moraju da prevaziđu kako bi podelile svoje iskustvo?)
- Povoljni (nepovoljni) sociopolitički uslovi

Upravljanje rizicima i strategije za njihovo ublažavanje mogu uključivati sledeće:

- Garantovanje anonimnosti učesnicima, što mora biti jasno definisano u obrascima i izjavama o saglasnosti, i uspostavljanje procesa „anonimizacije“
- Sprovođenje procesa dokumentovanja i memorijalizacije, ili dela tog procesa, van zemlje u kojoj su učesnici u opasnosti
- Razvoj strategija za samopomoć

3. Informisani pristanak

Pojedincima koji učestvuju u procesu moraju biti predstavljene jasne informacije o ciljevima koje želite da postignete kao i buduće namene rezultata projekta. Saglasnost svakog ispitanika mora biti zabeležena u obliku obrasca o informisanoj saglasnosti, koji im se mora dati na početku procesa i dovršiti do kraja razgovora. Ukoliko ispitanik ne može dati pisani informisani pristanak, saglasnost može biti zabeležena u obliku video-zapisa.

4. Usaglašenost sa dogovorima i preuzetim obavezama

Učesnici bi trebalo da osećaju apsolutnu slobodu u pogledu toga kada žele da prestanu da dele svoja iskustva ili čak da izmene sadržaj svoje priče. Moraju zadržati pravo da se u svakom trenutku povuku iz projekta. Od prvog kontakta, projektni tim se mora pridržavati svakog dogovora koji se postignut tokom procesa.

Usvojite emotivan i netraumatizujuć pristup

Iskustva prisilne migracije, od njenih osnovnih uzroka do samog izmeštanja, ostavljaju beleg na onima koji kroz to prolaze. Stoga se mora usvojiti emotivan i netraumatizujuć pristup kako bi se osigurala bezbednost i blagostanje žrtava i preživelih prilikom sprovođenja projekata dokumentovanja i memorijalizacije.

Trauma, rateraumatizacija i prisilno izmešteni ljudi

U ovom priručniku, pod traumom se podrazumeva uticaj nekog događaja na određenu osobu ili grupu ljudi. Nastavljajući se na ovu definiciju, psihološka ili emocionalna trauma se odnosi na štetu ili povredu psihe nakon prolaska kroz ekstremno strašan ili traumatičan događaj koji može dovesti do teškog funkcionisanja ili nemogućnosti normalnog življenja nakon incidenta.

Info park, Srbija

Traumu je važno uzeti u obzir prilikom prikupljanja informacija kako bi se izbeglo ponovno nanošenje traume u bilo kom trenutku tokom procesa prikupljanja podataka. Neki od traumatičnih događaja koje prisilni migranti mogu iskusiti uključuju sledeće:¹

- **Pre migracije:** Ratna trauma, mučenje, plemenski sukobi, seksualno nasilje i rodno zasnovano nasilje povezano sa ratnim sukobom, gubitak članova porodice i zajednice, gubitak zemlje i izvora prihoda (između ostalog).
- **Tokom migracije:** Seksualno nasilje, smrtnost novorođenčadi, teške povrede, gubitak članova porodice i zajednice, nepodmirenost osnovnih životnih potreba (između ostalog).
- **Nakon migracije:** Strukturalno nasilje, diskriminacija i zlostavljanje, društvena izolacija, konfuzija identiteta, nesnalaženje u okruženju (između ostalog).

Pojedinci mogu imati osećaj izuzetne ranjivosti, straha i baznađa, što predstavlja direktnu posledicu traume. Trauma razbija suštinske ljudske premise, poput pozitivnog mišljenja o sebi, vere u smislenost i uređenost sveta, vere u srećan ishod i dobronamernost ljudi ili uverenja da je svet bezbedno mesto.

Ponovna traumatizacija je svesno ili nesvesno podsećanje na prošlu traumu što dovodi do ponovnog proživljavanja inicijalnog traumatičnog događaja. Ovo može pokrenuti neka situacija, stav ili izraz, ili određena okruženja koja imitiraju dinamiku (gubitak moći/ kontrole/ bezbednosti) originalne traume.

Stoga se za žrtve i preživele moraju obezbediti bezbedna mesta kako bi se pristupilo projektu dokumentovanja i memorijalizacije—i samo osobe kojima proces uliva osećaj sigurnosti mogu sudelovati u projektu. Moderatoru moraju biti svesni eventualnih simptoma i okidača kako bi sveli stres na minimum i izbegli ponavljanje traume.

Pristup koji uvažava traumu (Trauma-Informed Approach—TIA)

Pristup koji uvažava traumu (TIA) prepoznaje da traumatična iskustva užasavaju, preplavljaju i narušavaju integritet pojedinca. TIA je rešenost da se ne ponove ova iskustva i da se, na svaki mogući način, ponovo uspostavi osećaj bezbednosti, moći i pripadanja. Ovaj pristup bi trebalo usvojiti na svim nivoima rada na dokumentovanju i memorijalizaciji i primeniti ga na ljude koji su uključeni u proces, podrazumevajući da teme koje se obrađuju mogu sadržati osetljive i bolne elemente.

Radnje koje treba razmotriti su sledeće:

- Jasno informišite učesnike o onome što mogu da očekuju;
- Kontrolišite očekivanja žrtava—šta se može učiniti, šta se ne može učiniti, šta je neizvesno, kako će se njihove priče koristiti, itd.;
- Učesnicima recite: „U redu je ako nisi spreman/-na. Možemo izvršiti dokumentovanje kada budeš...“;
- Vodite računa o emocijama i osećanjima učesnika koja su deo njihove priče i budite obzirni.
- Pitajte učesnike da li žele da nastave proces, posebno kada dele iskustva koja su teška, poput seksualnog nasilja i rodno zasnovanog nasilja, mučenja, itd.;
- Razmotrite upotrebu drugih metoda artikulacije priče (pripovedanja)—žrtvama je često lakše da govore o svojim iskustvima uz upotrebu apstraktnijih ili umetničkih metoda koje im omogućavaju da opišu događaje ne koristeći pripovedanje u prvom licu;
- Zaustavite prikupljanje svedočanstva kada primetite da žrtva nije u stanju da nastavi ili joj teško pada ponovno proživljavanje incidenta. (Napomena: Suze ili plakanje nisu jedini simptomi koje bi trebalo uvažiti; postoje i drugi simptomi poput vidne uznemirenosti i nemogućnosti govora);
- Ubeležite dostupne službe za mentalno zdravlje i psihosocijalnu pomoć i uputite žrtve stručnom psihologu kako bi im se obezbedila trajna podrška i pomoć s ciljem suočavanja sa traumom i izlečenja;
- Izdvojte vreme da zajedno sa učesnicima analizirate iskustvo. Projektni tim bi mogao da pita učesnike kako se osećaju nakon razmene i kako je ovo iskustvo uticalo na njih, šta je išlo lako, a gde su ograničenja i slabe tačke; i
- Podelite konačni proizvod projekta sa učesnicima i neka ga oni validiraju i odobre.

Kako izaći na kraj sa uznemirenošću učesnika:2

Razmišljanje o nasilnim ili drugim strašnim događajima može kod ljudi izazvati veliku uznemirenost. Ovo je normalno. Ipak, ukoliko primetite da nivo uznemirenosti učesnika značajno otežava nastavak interakcije, preduzmite sledeće:

- Zaustavite interakciju i čutite dok se učesnik ne umiri. Zatim biste mogli reći: „Deluješ veoma uznemireno. Da li ti je okej da nastavimo ili bi više voleo/-la da stanemo?“
- Takođe možete ponuditi čašu vode, otvoriti prozor ili napraviti pauzu.
- Nemojte nastaviti ukoliko se nivo uznemirenosti ispitanika ne smanjuje i potražite člana porodice ili prijatelja koji može pomoći. Za virtualne sastanke, dobro je imati alternativni kontakt.
- Na kraju razmene, podsetite učesnika na MHPSS / službu za psihološku podršku, ukoliko postoji.

Tehnika uzemljenja

Kada se osoba oseti preplavljenom emocijama ili nije u stanju da prestane da misli ili zamišlja slike nečega što se odigralo, tehnika „uzemljenja“ se može upotrebiti kako bi se smanjio osećaj preplavljenosti. Uzemljenje deluje tako što odvraća pažnju osobe sa unutrašnjih misli i vraća je u sadašnji trenutak (i spoljašnji svet).

Tehnika „**Uzemljenje preko 5 čula**“ je dobar izbor za vraćanje učesnika u sadašnjost i primorava ih da se usredsrede na disanje, a zatim i da imenuju sledeće naglas:

- 5 stvari koje mogu da **vide**
- 4 stvari koje mogu da **dodirnu**
- 3 stvari koje mogu da **čuju**
- 2 stvari koje mogu da **nanjuše**
- 1 stvar koju mogu da **okuse**

Bezbednost projektnog tima

Prilikom interakcije sa žrtvama i preživelim, od krucijalnog je značaja da tim ustanovi bezbedne prostore u kojima se mogu obraditi iskustva učesnika i iskustvo slušanja samog tima, i bitno je identifikovati potencijalne okidače. Važno je osvestiti i pratiti svoje simptome kako bismo bili u stanju da pokrenemo sopstvenu regulaciju, ukoliko je potrebno.

Avganistanska LGBT organizacija (ALO) je nevladina organizacija sa sedištem u Češkoj Republici koja ima za cilj osnaživanje avganistanskih LGBTIQ+ pojedinaca, obezbeđivanje pristupa podršci i resursima i pojačavanje njihovih glasova. Kroz svoj rad, ALO teži stvaranju bezbednog prolaza i prilika za LGBTIQ+ pojedince u veoma složenim okolnostima. Kao deo podsubveniranog projekta, ALO tim je dokumentovao proživljena iskustva 16 LGBTIQ+ osoba sa glavnim fokusom na uticaj seksualnog nasilja i producirao više podcast sadržaja. ALO je uspeo da svede rizik od ponovne traumatizacije zajednice na minimum tako što je organizovao nekoliko individualnih sastanaka tokom kojih je objasnio projekat, stekao poverenje učesnika i uključio ih u kreiranje pitanja koja su korišćena tokom podcasta. Kao deo pristupa koji uvažava traumu (TIA), ALO je obezbedio podršku službe za mentalno zdravlje i psihološku pomoć za učesnike, a tamo gde je bilo potrebno i finansijsku potporu. Na osnovu potreba i imajući u vidu izazove sa kojima se suočava ova zajednica, kao i nedostatak valjane podrške za avganistanske LGBTIQ+ žrtve u Evropi, tim organizacije ALO je odlučio da inicira dugoročni program obezbeđivanja podrške mentalnom zdravlju LGBTIQ+ osoba.

Prilagodite se potrebama i izgradite poverenje i osećaj kontrole

Prisilno izmeštene osobe uključuju pojedince sa širokim spektrom iskustava, različitim kulturnim i društvenim kodeksima, situacijama i izazovima. Rad na dokumentovanju i memorijalizaciji sa prisilno izmeštenim osobama zahteva sticanje temeljnog znanja o specifičnim potrebama grupe sa kojom projektni tim želi da radi. Ovo pomaže ne samo da se odgovori na njihove potrebe i podrže njihova prava već omogućava i da se bolje postavimo za izgradnju poverenja i saradnju.

Prilagodite se potrebama učesnika

Razumevanje i prilagođavanje specifičnim potrebama učesnika podrazumeva sledeće:

- Obezbedite sigurno mesto na kom bi mogli da izraze svoje potrebe;
- Identifikujte i uputite ih na dostupnu pomoć, sredstva i službe potpore;
- Potrudite se da razumete dinamiku među polovima i kulturnu i socioekonomsku dinamiku u okviru grupe;
- Budite fleksibilni kako biste prilagodili projekat ovim potrebama; i
- Neprekidno vršite procene kako biste se uverili da su projektni postupak i rezultat u skladu sa potrebama učesnika.

InfoPark je udruženje osnovano 2015. godine u Srbiji kao odgovor na hitnu izbegličku krizu i nezapamćene talase izbeglica sa Bliskog Istoka, iz Azije i Afrike. Započelo je kao punkt za informisanje i povezivanje u parku, blizu beogradske autobuske stanice gde su izbeglice i migranti dolazili da potraže pomoć i podršku koja im je bila potrebna. Kako su potrebe rasle, InfoPark je počeo da uvodi nove usluge, uključujući zaštitu i psihosocijalnu podršku za izbeglice i migrante uključujući decu bez pratnje ili decu odvojenu od roditelja. Kao deo podsubveniranog projekta, InfoPark tim je podstakao decu bez pratnje da ispričaju svoje iskustvo izmeštanja i kroz crteže izraze kako zamišljaju svoju budućnost. Podvrgnuta volji roditelja i zatim primorana da napuste dom, ova deca nisu navikla da preuzimaju kontrolu i nisu se osećala prijatno sa učešćem

Info park, Srbija

u projektu. InfoPark tim je pokazao strpljenje te je, ne želeći da ih prisiljava, osmislio aktivnosti koje će poštovati njihove potrebe. Tim InfoParka je tokom ovog procesa četiri puta bio primoran da prilagođava projekat, a konačno pitanje za učesnike glasilo je: „Šta misliš da bi trebalo da znam o tebi?“

Izgradnja poverenja

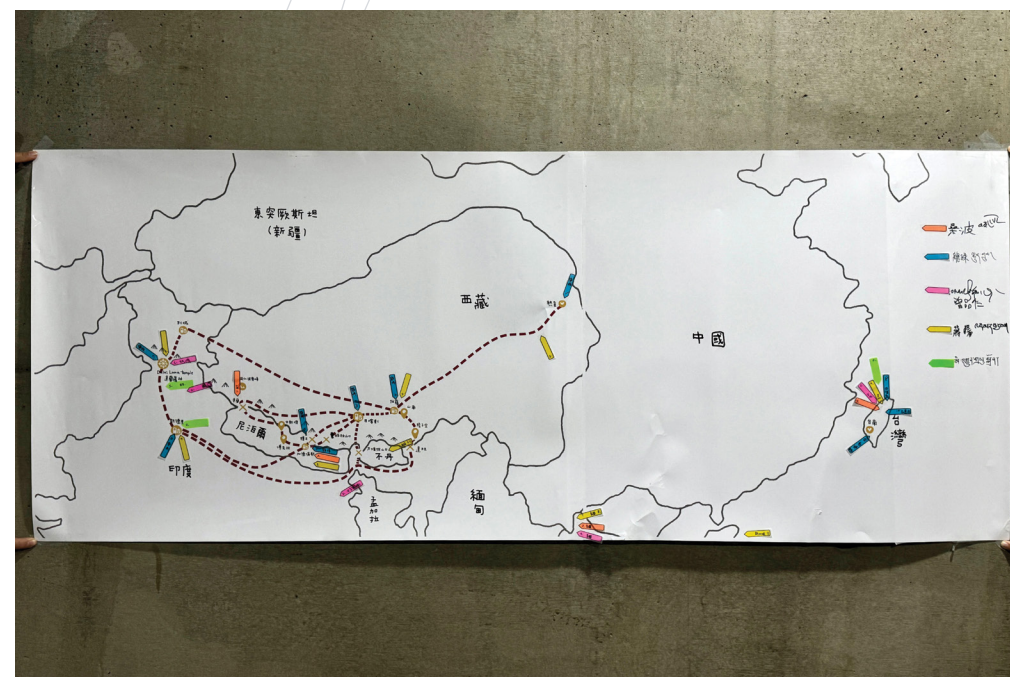
Trauma izazvana nasiljem povezanim sa ratnim sukobom, zloupotreba u svim oblicima, diskriminacija i višestruki gubici čine prisilno izmeštene ljude izuzetno ranjivim i nepoverljivim.

Sticanje poverenja i izgradnja mostova zahteva:

- izgradnju ravnopravnog odnosa;
- vrednovanje i prepoznavanje znanja, iskustava i kapaciteta grupe;
- identifikovanje ključnih partnera u zajednici i lica unutar zajednica koja su zainteresovana za uspeh projekta;
- ne požurivanje procesa i dozvoljavanje procesu da se prirodno razvija u sopstvenim vremenskim okvirima; i
- povlačenje kada je potrebno.

Inicijativa globalnog društva za mir i demokratiju (GLOSIPAD) je južnosudanska organizacija civilnog društva koja podržava inicijative za izgradnju mira i ublažavanje sukoba, zalaže se za poštovanje ljudskih prava, omogućava deljenje i prikupljanje usmenih pripovedi, bori se protiv opasnog govora mržnje i obezbeđuje psihosocijalnu pomoć u Rino kampu za izbeglice u severnoj Ugandi. Kao deo podsubveniranog projekta, tim GLOSIPAD-a je angažovao mlade iz dve podeljene zajednice koje žive u kampu Rino (Nuer i Dinka zajednice) kako bi podelili svoja iskustva u vezi sa sukobom i prisilnim izmeštanjem i promovisali napore za izgradnju mira i pomirenje. GLOSIPAD je uložio mnogo vremena u sastanke i diskusije sa različitim grupama iz obe zajednice, uključujući razgovore sa vođama zajednica, predstavnicima mladih, ženama liderima i verskim predvodnicima, sve u cilju sticanja poverenja i podrške za projekat.

Nacionalni muzej tajvanske istorije (NMTH) nastoji da promoviše tajvanski kulturni identitet i ponudi dublje i višeslojno razumevanje savremene tajvanske istorije i društva. Kao ostrvska nacija, Tajvan je u prošlosti prihvatao imigrante iz različitih oblasti, što je dovelo da stvaranja raznolikog doseljeničkog društva. Ipak, u prošlosti su glasovi imigranata često bili marginalizovani. U okviru podsubveniranog projekta, NMTH tim je radio sa tibetanskim zajednicama u izgnanstvu kako bi se čuo njihov glas i izgradio inkluzivniji javni narativ u tajvanskom društvu. Imajući u vidu činjenicu da je odnos između tibetanske vlade u egzilu i vlade Tajvana uvek bio višeznačan i osetljiv—kao i da je kineski politički uticaj porastao—tim se prvobitno fokusirao na izgradnju poverenja i priznanje Dalaj Lamine fondacije i ambasade tibetanske vlade u egzilu na Tajvanu. Uz njihovu zvaničnu podršku, NMTH tim je pomogao tibetanskoj

“Narodni muzej istorije Tajvana” National Museum of Taiwan History (NMTH), Taiwan

zajednici da artikuliše svoje lično iskustvo egzila i izmeštanja u zajednički stvorenom bezbednom prostoru koristeći osnažujuće metode kreiranja priče (npr. muzika i ples). Pritom se vodilo računa da projekat ne osnažuje glasove predstavnika zajednice već obezbeđuje platformu i podstiče marginalizovane glasove u zajednici da se izraze i preuzmu kontrolu nad svojim narativom.

INKLUZIVNA, OSNAŽUJUĆA I PARTICIPATIVNA PRAKSA

Inkluzivna, osnažujuća i participativna praksa pomaže da se promeni društvena percepcija o marginalizovanim zajednicama, suzbijajući tako diskriminaciju i nasilje. Inicijative dokumentovanja i memorijalizacije utemeljene na takvim praksama nastoje da osiguraju da se suzbijeni glasovi čuju, ohrabruju samozastupništvo i podstiču preuzimanje kontrole, pomažući tako da se preoblikuju štetni narativi, uspostave novi dogovori i promovišu putevi za zalečenje rana iz prošlosti, sa krajnjim ciljem društvene transformacije. Ovaj odeljak detaljnije razmatra svaki od ovih pristupa.

Definisanje inkluzivne, osnažujuće i participativne prakse

Inkluzivna praksa: Inkluzivna praksa obuhvata sve ljude bez obzira na njihov identitet, poput rase, etničke pripadnosti, rodnog identiteta i izraza, seksualne orijentacije, društvene klase, nacionalnosti, religije, starosti, mentalnog ili telesnog invaliditeta, mentalne ili telesne bolesti i drugih identiteta. Radi se o pružanju jednakog pristupa i prilike i oslobađanju od diskriminacije i netolerancije.³ Usvajanje inkluzivne prakse prilikom dokumentovanja i memorijalizacije znači obezbeđivanje učešća više glasova, posebno glasova i iskustava onih ljudi koji su marginalizovani i nevidljivi za društvo. Prakse dokumentovanja i memorijalizacije koje nisu inkluzivne mogu imati štetne posledice i produbiti podele i diskriminaciju. Postoji apsolutna potreba za izgradnjom inkluzivnih narativa koji pojačavaju marginalizovane glasove i nude alternativu štetnim „zvaničnim hegemonističkim narativima“.

O snažujuća praksa: Praksa osnaživanja je proces koji omogućava pojedincima da se osećaju bezbedno, steknu osećaj kontrole i progovore. Kada se suočavamo sa kršenjem ljudskih prava i traumom, izuzetno je važno usvojiti pristupe koji uvažavaju traumu i razviti prakse koje osnažuju žrtve. Kada osoba podeli svoju priču to može biti moćno i transformativno (umesto traumatično) ukoliko se to čini pažljivo i ukoliko se u postupku dozvoljava žrtvama i preživelim da preuzmu kontrolu nad svojom pričom. Ovo zahteva osmišljavanje adaptivnih metoda ophođenja sa žrtvama i preživelim imajući u vidu specifične kulturne prakse, potrebe i izazove.

Participativna praksa: Participativna praksa uključuje spektar aktivnosti koje omogućavaju običnim ljudima da igraju aktivnu i značajnu ulogu u odlukama koje utiču na njihove živote. Ovo znači da ljude moramo ne samo saslušati, već i poslušati; i obezbediti da njihovi glasovi oblikuju ishode. Participativne prakse prevazilaze konsultacije i saradnju i podrazumevaju uspostavljanje dijaloga sa žrtvama i preživelim i zajedničko učešće u svim aspektima procesa, uključujući podelu moći pri donošenju odluka. Zahteva dubok, usmereni angažman umesto simboličnog, površnog ili delimičnog učešća i može se izroditi samo iz izgrađenog poverenja i bliskih odnosa i unutar sigurnog prostora koji razvijamo za naše učesnike.

Primeri inkluzivnih, osnažujućih i participativnih praksi

Državni muzej imigracije u Sao Paulu (Brazil)

Državni muzej imigracije u Sao Paulu, u Brazilu, otvoren je 1933. godine kako bi ispričao priče evropskih imigranata i njihovih porodica. Smešten u bivšem hostelu za imigrante Bras koji je odigrao značajnu ulogu u migracijskoj politici iz prošlosti, a čiji je cilj bio „izbeljivanje“ brazilske populacije, tim muzeja je shvatio da su narativi o imigraciji koji su prikazani u muzeju pristrasni prema pričama evropskih, bliskoistočnih i azijskih imigranata i njihovih potomaka u populaciji brazilske države Sao Paulo i da su narativi afrobrazilaca i izvornog stanovništva sistematski izostavljeni i danas se razumeju kao narativi prisilne migracije. Ova pristrasnost je nasleđe politike „izbeljivanja“ Brazila i kolonijalne istorije, koje su doprinele marginalizaciji afrobrazilaca i izvornog stanovništva i njihovog izostavljanja iz istorijskih spisa. Od ponovnog otvaranja 2014. godine, muzej je ispitao ove veze i ono što se prećutkivalo u zvaničnoj istoriji brazilskih migracija, kao i posledice po društvenu koheziju. Danas, muzej nastoji da prikaže inkluzivni narativ i nasleđe i da otkrije krucijalnu ulogu koju inkluzija može odigrati u suprotstavljanju diskriminaciji i rasizmu u brazilskom društvu danas.

Zašto je usvajanje inkluzivne, osnažujuće i participativne prakse važno?

Usvajanje inkluzivne, osnažujuće i participativne prakse je važno kako bismo:

- obuhvatili više perspektiva i potreba, posebno marginalizovanih i ućutkanih grupa i podržali izniansirane i višestruke narative i omogućili razvoj efikasne, sveobuhvatne i inkluzivne javne politike i procedura;
- podržali preživele i žrtve tokom procesa zaceljenja tako što ćemo im vratiti osećaj kontrole nad njihovim narativom; i
- iskoristiti jedinstvenu stručnost i perspektive žrtava i preživelih.

Inicijativa za ženska prava (WORI) (Uganda)

Inicijativa za ženska prava (WORI), u Ugandi, je nevladina organizacija koja vodi skloništa za osobe koje su preživele rodno zasnovano nasilje i dokumentuje zločine koji se temelje na rodu. Godinama je WORI davao prioritet prikupljanju informacija u cilju utvrđivanja odgovornosti na uštrb potreba žena i ličnih priča. Ovaj pristup je nosio rizik od nenamernog povređivanja žena svodeći ih na status žrtve i isključujući žene sa posebno teškim pričama koje se nisu osećale bezbedno da podele svoju priču. WORI je preispitao svoju praksu dokumentovanja i usvojio alternativne metode pripovedanja koje dozvoljavaju ženama da podele svoje priče na osetljiv, osnažujuć i transformativan način. WORI je organizovao obuku za zaposlene i žrtve kako bi se steklo znanje o različitim pristupima i tehnikama artikulacije priče (razgovori, mapiranje tela,

samosnimanje, itd.). Na osnovu ove obuke, žrtve učesnice su odlučivale koju metodu žele da upotrebe da ispričaju svoje priče i kako, gde i kada bi te priče trebalo da budu prikazane.

Ženski institut za alternativni razvoj (WINAD) (Trinidad i Tobago)

Ženski institut za alternativni razvoj (WINAD), u Trinidadu i Tobagu, osnovan je 2022. godine za razvoj novog muzeja i memorijalnog centra Ženskog doprinosi liderstvu i razvoju u Trinidadu i Tobagu kako bi se osnažile žene i osporili stereotipi i diskriminacija protiv žena. U procesu, WINAD je došao do zaključka da je njegova uloga više od predstavljanja ženske istorije: da ženske priče moraju ispričati same žene umesto što se prenose „u ime žena“ i da žene zadržavaju kontrolu tako što uzimaju učešće u donošenju odluka na samom početku razvoja muzeja. WINAD je ustanovio Odbor za koordinaciju koji je sastavljen od predstavnika različitih zajednica radi razvoja participativnih procedura na svim nivoima razvoja muzeja i u svim aspektima rada.

USVAJANJE INKLUZIVNIH, OSNAŽUJUĆIH I PARCIPATIVNIH PRAKSI SA PRISILNO IZMEŠTENIM LJUDIMA

Usvajanje inkluzivnih, osnažujućih i participativnih praksi za dokumentovanje i memorijalizaciju iskustava prisilno izmeštenih ljudi može biti duboko transformativno i može dovesti do suštinski pozitivnih promena stvaranjem inkluzivnih narativa koji imaju moć da promovišu izlečenje za prisilno izmeštene ljude kao i da promene percepciju društva i kreatora politike. Ovaj odeljak se detaljnije bavi načinom usvajanja inkluzivnih, osnažujućih i participativnih praksi sa prisilno izmeštenim ljudima.

Postarajte se da su marginalizovani glasovi među prisilno izmeštenim ljudima uključeni

Izgradnja inkluzivnih narativa prisilnog izmeštanja iziskuje učešće više glasova, posebno glasova i iskustava grupa koje su najviše marginalizovane i najnevidljivije u društvu, posebno žena, LGBTQIA+ zajednica, invalida, dece, etničkih i verskih manjina i onih koji žive kao izbeglice u kampovima za interno raseljenje.

Kod prisilno izmeštenih ljudi, neke grupe su više isključene od drugih. Kako bismo bili istinski inkluzivni, izuzetno je važno da ustanovimo čiji su glasovi najtiši i stvorimo uslove za njihovo učešće.

Da bismo to učinili, važno je razmisliti o izazovima i preprekama koji oduzimaju osećaj kontrole i sposobnost punog učešća.

Izazovi i prepreke za saradnju sa prisilno izmeštenim osobama:

- Ozbiljne emocionalne prepreke povezane sa traumom koje još uvek traju;
- Nedostatak bezbednosti i sigurnosti za one koji istupaju, posebno za interno razmeštena lica koja su još uvek u zoni sukoba ili za ljude koji žive u represivnim režimima;
- Nepostojanje slobode kretanja u mnogim situacijama sa prisilno izmeštenim osobama (kampovi, naselja, itd.);
- Finansijski teret i davanje prioriteta obezbeđenju osnovnih životnih potreba;
- Nepostojanje osećaja kontrole kod marginalizovanih grupa koje imaju utisak obespravljenosti (mladi, deca, itd.);
- Nedostatak informacija o ljudskim pravima, traumi i normalizaciji traume;
- Društvena stigma i negativni stereotipi, koji stvaraju predrasude (npr. razgovor o ličnom iskustvu i traumi može doneti sramotu porodici i zajednici);
- Nedostatak poverenja sprečava ljude da učestvuju i to dovodi do fragmentacije glavnih nastojanja prisilno izmeštenih;
- Jezičke i kulturne barijere; i
- Prepreke u pristupu odgovarajućim informacijama, podacima, mrežama i resursima

Za rad sa marginalizovanim grupama dobre namere nisu dovoljne. Važno je imati u vidu sledeće:

- Obezbedite bezbedan prostor za članove grupe u kojima mogu izraziti i obraditi traumu;
- Izdvojte vreme kako biste izgradili poverenje;
- Neprekidno procenjujte sigurnosne rizike i razvijajte strategije za njihovo ublažavanje;
- Razmišljajte o međupovezanosti i razmotrite sve što može predstavljati prepreku za učešće, uključujući pol, rasu, klasu, seksualnu orijentaciju, fizičku sposobnost, itd. i usvojite pristupe koji uvažavaju pol/nacionalnost/rasu/veru;
- Radite na razumevanju i identifikaciji nesvesnih i duboko ukorenjenih predrasuda i drugih diskriminatornih praksi koje su možda prisutne kod članova projektnog tima;
- Upotrebljavajte leksikon i jezik koji je prilagođen grupi;
- Prepoznajte i izazovite sve oblike moći unutar grupe i obratite pažnju na rodne meta-narative i društvene konstrukte;
- Obratite pažnju na osobe čiji je rodni identitet, uključujući rodno izražavanje, sukobljeno sa onim što se smatra normom;
- Uputite osobe na adekvatne službe potpore i finansijske pomoći kad je to moguće; i
- Podignite svest o ljudskim pravima i traumi i obezbedite pristup relevantnim informacijama, podacima, mrežama i resursima.

Avganistanska organizacije za forenzičku nauku (AFSO) je prva nevladina organizacija za forenzičku nauku u Avganistanu. Njena misija je zalaganje za zaštitu ljudskih prava, građanskih sloboda i vladavine prava. Organizacija AFSO je, uz upotrebu dokumentovanja i forenzičke nauke, igrala ključnu ulogu u dokumentovanju prisilnih nestanaka i masovnih grobnica iz avganistanskog građanskog rata i drugih oružanih sukoba u protekle četiri decenije. U okviru podsubveniranog projekta, AFSO tim je dokumentovao kršenje ljudskih prava protiv zajednice Hazara u Kas Uruzganu u Avganistanu koje je kulminiralo proterivanjem ove populacije. Cilj je bio da se podrži istorijski diskriminisana zajednica u oblikovanju sopstvenog narativa i potrazi za istinom, pravdom i

odgovornošću. AFSSO tim se fokusirao na kreiranje bezbednog okruženja u kom bi pojedinci mogli deliti svoja svedočanstva i učestvovati u zalaganju za svoja prava. Kako bi izgradio poverenje, tim je radio preko lokalnih mreža, društvenih aktivista, vođa zajednice koji su predstavili projekat i tim i omogućili diskusije. Razgovori su sprovedeni u bezbednom i privatnom okruženju, obezbeđujući anonimnost učesnika, koji su bili veoma zabrinuti za sigurnost svojih rođaka u Avganistanu.

Usvojite osnažujuće metode pričanja priče

Razgovori su najuobičajeniji metod deljenja informacija o nekom događaju ili ličnom iskustvu. Ipak, alternativne metode pričanja priče mogu biti istinski osnažujuće i duboko preobražujuće za žrtve i preživjele. Imaju potencijal da podrže prisilno izmeštene ljude tokom njihovog procesa izlečenja tako što će preuzeti kontrolu nad svojim narativom.

Izuzetno je značajno da se stekne duboko razumevanje učesnika kako bi se odabrala prikladna metoda pričanja priče koja će žrtvama dati osećaj bezbednosti i moći.

Alternativne metode pričanja priče:

Mapiranje tela: Ovo je postupak kreiranja mape tela uz pomoć crteža, slike ili drugih medija kako bi se razmotrila i vizuelno predstavila lična i proživljena iskustva. Ovo stvara bezbedan prostor za učesnike za prisećanje i artikulaciju svojih iskustava kako bi se dosegao izvestan stepen izlečenja od bolnih sećanja.

Pripovedanje kroz lične predmete: Ovo je još jedan oblik memorijalizacije, u kom učesnici dele lične predmete koji su povezani sa njihovim iskustvom. Ovi predmete nose emotivni naboj tog iskustva, posebno osećaj gubitka koji je često teško preneti rečima.

Pričanje priče kroz umetnost: Umetnički izraz je prilika za žrtve i preživjele da ispričaju svoju priču i iskustva, a ovo se posebno odnosi na decu koja još ne vladaju dovoljno rečima i na marginalizovane grupe koje se osećaju obespravljeno.

Diskusije fokusnih grupa (FGD): Ovo su razgovori u grupama između 6-10 ljudi, koje usmerava moderator. Svrha ovih razgovora je sticanje dubokog razumevanja opažanja ili iskustava učesnika na neku posebnu temu ili spektar tema. Kada se učesnici osećaju nebezbedno da govore o svom ličnom iskustvu, FGD obezbeđuje bezbedno okruženje, pošto se osetljive teme mogu pokrenuti i razrađivati na posredan način.

“Udruženje solidarnosti avganistanskih izbeglica” Afghan Refugees Solidarity Association (ARSA), Turkey

Udruženje za solidarnost sa avganistanskim izbeglicama (ARSA) je neprofitna organizacija posvećena obezbeđivanju podrške i pomoći izbeglicama i azilantima u Turskoj. U okviru podsubveniranog projekta, ARSA tim je pokrenuo inicijativu „Deca sa ruksacima“ koja radeći sa prisilno izmeštenom decom želi da ispriča njihovu priču kroz umetnički izraz. Duboka psihološka i emotivna trauma koju proživljavaju prisilno izmeštena deca i nedostatak adekvatne podrške pojačavaju njihov emocionalni stres i ometaju lični razvoj. Kroz organizaciju 10 radionica, projekat je obezbedio bezbedno i podsticajno okruženje u kom su prisilno izmeštena avganistanska deca u Turskoj stekla samopouzdanje i uspela da se izraze kroz umetnost.

Mujer Diaspora je inicijativa za ohrabrenje Kolumbijki u dijaspori da postanu nositeljke promena kako u kolumbijskom mirovnom procesu tako i u zemljama domaćinima. Ova organizacija nastoji da doprinese zalečenju rana koje su nastale tokom ratnog sukoba i tokom procesa migracije; takođe nastoji da obezbedi da proživljena iskustva zajednica u dijaspori postanu deo zvanične istine, uspomena i inicijativa za pomirenje u Kolumbiji i da unapredi integraciju dijaspore u zemlje domaćine. U okviru podsubveniranog projekta, Mujer Diaspora tim je radio sa dvadeset Kolumbijki koje su bile žrtve ratnog sukoba u Kolumbiji, a koje žive u Londonu i Barseloni. Sve ove žene su iskusile ponovnu traumatizaciju kada su svedočile pred *Kolumbijskom komisijom za istinu* koja je zadužena za istraživanje zločina počinjenih tokom sukoba. One su se okupile kako bi, kroz literarnu radionicu, podelile i razmotrile svoja iskustva i strategije otpora koje su razvile tokom godina. Konačni proizvod ovih radionica biće podeljen sa prisilno izmeštenim ženama iz drugih zemalja kao oruđe da se izbore sa sopstvenim traumama i isplaniraju proces dokumentovanja i memorijalizacije koji je usredsređen i predvođen žrtvama. Uvažavanje iskustava ovih žena i vrednovanje veština i strategija koje su razvile doprinosi njihovom kolektivnom izlečenju i osnaživanju.

Kreirajte kolaborativne procese odlučivanja i stvaranja

Rad sa prisilno izmeštenim osobama kroz kolaborativne procese odlučivanja i stvaranja je izuzetno značajan kako bi se bolje odgovorilo na potrebe žrtava, kako bismo im vratili osećaj kontrole nad narativom o prisilnom izmeštanju i kako bismo iskoristili njihovu jedinstvenu stručnost i perspektive. Ovo znači da moramo otići dalje od simboličnih konsultacija ili površnog ili delimičnog učešća. Štaviše, zahteva uspostavljanje ravnopravne višestrane strukture za donošenje odluka u kojoj ljudi imaju prava da odlučuju o tome šta je za njih najbolje. Ovo uključuje sledeće:

- Izgradnju ravnopravnog odnosa;
- Prilagođavanje društvenom kodeksu, vrednostima, znanju i strukturi grupe, pošto grupa može funkcionisati na osnovu drugačijih vrednosti, normi i praksi;
- Izdvajanje vremena da se uspostave uvidavni odnosi sa grupom i dijalog kako bi se pregovaralo o načinima zajedničkog rada na ravnopravnoj osnovi;
- Razvoj efikasnih načina komunikacije između učesnika;
- Obezbeđivanje suvlasništva tokom implementacije projekta; i
- Obezbeđivanje suvlasništva nad rezultatima projekta.

Rohindžanska mreža za ljudska prava (RHRN), u Kanadi, je mreža rohindžanskih aktivista, govornika i pisaca iz izbegličkih kampova i druge dijaspore koja podiže svest o teškom položaju naroda Rohindža. U okviru podsubveniranog projekta, RHRN tim je radio na dokumentovanju rohindžanskih sela i mesta od kulturnog značaja u Mjanmaru koja su izbrisana od strane mjanmarske vlade i koja se više ne pojavljuju na mapama. Cilj je suprotstavljanje zvaničnom narativu koji negira rohindžansku istoriju i postojanje u Mjanmaru uspostavljanjem online interaktivne javno dostupne baze podataka u kojoj će se prikazivati istrebljena rohindžanska sela sa pratećom dokumentacijom poput ličnih karata, popisnih kartica, fotografija džamija, škola, groblja, itd. koje su sačuvali preživeli Rohindžani u izbegličkim kampovima. RHRN tim fokusira svoje napore na osnaživanje Rohindža u kampovima da sami dokumentuju svoja sela i mesta koja za njih imaju kulturni značaj i da preuzmu kontrolu nad projektom.

No title

Transitional Justice
in Spanish
is a woman,
but upon finding her,
the faces of men are unveiled,
and the ostentation of power.

And in this encounter,
Me, a woman,
can only be a victim,
giving my testimony,
perhaps a secretary,
taking notes.

From the power
behind a desk,
a tie analyzes my story
to its liking,
fragments it
from the power,
without humility.

Although we seek the same end,
You, transitional justice,
remain feeding powers.
Me, with the open wound,
that I have learned to heal.

I approach you
to become ashes still carrying ember,
and when joining them with the ashes of other women,
we can become a giant flame,
that illuminates
beyond your tie,
beyond your desk,
beyond your borders,
beyond your vain powers.

Sin títulos

La justicia transicional
en español
es una mujer,
pero al encontrarla
se desvela el rostro de hombres,
y la ostentación de poder.

Y en este encuentro,
yo mujer
solo puedo ser víctima,
dando mi testimonio,
quizás secretaria,
tomando apuntes.

Desde el poder
detrás de un escritorio
una corbata analiza mi historia
a su gusto,
la fragmenta
desde el poder,
sin humildad.

Aunque buscamos el mismo fin
Tu, justicia transicional
te quedas alimentando poderes.
Yo con la herida abierta
que ya se sanar.

Me acerco a ti
para convertirme en ceniza que aún lleva brasa,
y que al juntarla con las cenizas de otras mujeres,
podemos ser un fuego gigante,
que alumbre
más allá de tu corbata,
de tu escritorio,
de tus vanos poderes.

ZAKLJUČAK

Dokumentovanje i memorijalizacija iskustava prisilno izmeštenih ljudi usvajanjem inkluzivnog pristupa usredsređenog na žrtve ima potencijal da bude duboko preobražujuće iskustvo i može dovesti do krajnje pozitivnih promena u društvu.

Postavljanjem glasova prisilno izmeštenih ljudi u centar i osnaživanjem marginalizovanih grupa da preuzmu kontrolu nad svojim životima, možemo se postarati da su višedimenzionalne potrebe ovih ljudi ispunjene—uključujući pravo na istinu, pravdu i odgovornost—i možemo se suprotstaviti mržnji i diskriminatornim narativima koji vode u još mržnje i diskriminacije i iskoristiti jedinstvenu perspektivu i stručnost žrtava.

Izgradnja ravnopravnog i osnažujućeg odnosa sa prisilno izmeštenim ljudima zahteva vreme i duboko i dugoročno ulaganje.

REFERENCE

“Civil Society Documentation for Accountability.” Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation”. Pristupljeno 14. novembra 2023. godine.

<https://gijtr.org/our-work/civil-society-documentation-for-accountability/>.

Colmenares Millán, Dario. “Training Session I: Victim-Centered Documentation and Memorialization Principles.” *In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement*. Presentation at the In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement, 13. september 2023. godine

GIJTR, ed. *Giving Life to Memory: Manual for Human Rights Civil Society Organizations on Creating and Preserving Digital Archives*. GIVING LIFE TO MEMORY, 2023.

<https://gijtr.org/wp-content/uploads/2023/07/CSOs-in-Digital-Archiving-Toolkit-EN-final-single-pages-1.pdf>.

GIJTR, ed. *Living Archives: An Introductory Toolkit for Civil Society Organizations in the Creation of Human Rights Oral Archives and Organizing Their Documentation*. LIVING ARCHIVES, 2020. <https://gijtr.org/wp-content/uploads/2021/12/Living-Archives-Toolkit-6x9-EN-final.pdf>.

GIJTR, ed. *Working Guidelines on the Collection and Preservation of Civil Society Documentation of Gross Human Rights Violations and its Use by Accountability Measures*. WORKING GUIDELINES, 2020. <https://gijtr-stage.bdf.technology/uploads/2020/10/GIJTR-Working-Guidelines-FINAL-ENGLISH.pdf>.

GIJTR, ed. *Body mapping for advocacy. A Toolkit* By Shirley Gunn 2018 <https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2023/06/Toolkit-Body-Mapping-2018-Online.pdf>.

ICSC, *Transformative Documentation: New Approaches to Community-Driven Documentation Initiatives*. YouTube. YouTube, 202p. <https://www.youtube.com/watch?v=KorcMV98dEO>.

- Mohammed, Sumaiya. "Training Session II: Sensitive and non Re-Traumatizing Approaches to Documentation and Memorialization." *In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement*. Presentation at the In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement, 14. septembar 2023. godine
- Ndow, Nana-Jo. "Training Session I: Victim-Centered Documentation and Memorialization Principles." *In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement*. Presentation at the In Their Own Voice: Inclusive and Victim-Centered Documentation and Memorialization of Forced Displacement, 13. septembar 2023. godine
- PILPG, *Documentation as a Tool for Transitional Justice*. YouTube. YouTube, 2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=krSeHx6lwjw>.
- PILPG, *Other Uses of Documentation*. YouTube. YouTube, 2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=9OyaKNTzFvg>.
- UK Data Service. "Anonymising Qualitative Data." UK Data Service, 20. april 2023.godine
<https://ukdataservice.ac.uk/learning-hub/research-data-management/anonymisation/anonymising-qualitative-data/>.

Završne bilješke

- 1 Muhamed, Sumaiya. "Obuka II: Emotivni i netraumatizujući pristupi dokumentovanju i memorijalizaciji" Glas Žrtve: Inkluzivno dokumentovanje i memorijalizacija prisilnog izmeštanja sa fokusom na žrtve. Prezentovano 14. septembra 2023. godine
- 2 Muhamed, Sumaiya. "Obuka II: Emotivni i netraumatizujući pristupi dokumentovanju i memorijalizaciji" Glas Žrtve: Inkluzivno dokumentovanje i memorijalizacija prisilnog izmeštanja sa fokusom na žrtve. Prezentovano 14. septembra 2023. godine
- 3 Šta znači inkluzija? <https://www.inclusion.me.uk/news/what-does-inclusion-mean>.
- 4 Participativne metode, <https://www.participatory-methods.org/page/about-participatory-methods>.

International Coalition of
SITES *of* CONSCIENCE

www.sitesofconscience.org

 [Facebook.com/SitesofConscience](https://www.facebook.com/SitesofConscience)

 [@SitesConscience](https://twitter.com/SitesConscience)

 [@SitesofConscience](https://www.instagram.com/SitesofConscience)

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

www.gijtr.org

 [@GIJTR](https://twitter.com/GIJTR)

 [@GIJTR](https://www.instagram.com/GIJTR)

AHRDO

Afghanistan Human Rights
and Democracy Organization

www.AHRDO.org

 [Facebook.com/AHRDO](https://www.facebook.com/AHRDO)

 [@AhrdoAfg](https://twitter.com/AhrdoAfg)

 [@ahrdo_afg](https://www.instagram.com/ahrdo_afg)

 [@ahrdoorg590](https://www.youtube.com/channel/UC...)